

Úvod do etiky

*Román anglického spisovatele Daltona TRUMBO **Johnny si vzal pušku** popisuje takovýto příběh: mladý britský voják Johnny je v jedné z bitev první světové války velmi těžce zraněn. Utrpěl zlomeninu krčního obratle s přerušením předních provazců krční míchy, přišel o kus obličeje, také o zrak a sluch. V těžkém šoku ho přinesli do polního lazaretu. Byl by najisto zemřel, nebýt lékaře, do jehož nitra nám autor dává nahlédnout též. Ambiciózní chirurg pojal myšlenku tomuto téměř mrtvému nešťastníkovi zachránit život. Nikoli kvůli těžce zraněnému, ale kvůli sobě, protože si chtěl dokázat, co umí. Záměr se zdařil, Johnny přežil a strávil zbytek života na nemocničním lůžku, přičemž s vnějším světem mohl komunikovat pouze prostřednictvím kožního čítí. Obsahem románového líčení, četby neobyčejně dusné, je vnitřní život tohoto těžce zmrzačeného člověka s neporušeným intelektem. V jeho bezútěšném životě zazáří světélko: všichni se mu raději vyhýbají, neboť jsou jeho situací šokováni, ale jedna zdravotní sestra mu vyjde vstříc; pokusí se o kontakt tím, že mu začne psát prstem po hrudníku písemná sdělení a pacient porozumí. Chvilí potrvá, než i on najde způsob, jak na to reagovat, a než se jeho okolí dovědí. Uzoučká lávka, kterou se podařilo takto vybudovat, však nestačí k tomu, aby se Johnny vrátil do života, proto je takřka posledý hledáním jeho smyslu. - Románový děj má reálnou předlohu v osudu britského důstojníka, který živořil v zastrčeném pokojíku venkovské nemocnice. Nikoho k němu nepouštěli, zejména novináře. Zemřel patnáct let po zranění v jedné z bitev ve Flandrech.*

Během četby a zejména po přečtení knihy, která málokoho nechá lhostejným, se nám vtírají otázky, ba i celé úvahy, a my se cítíme bezradní a nejistí, zda si je vůbec smíme dovolit:

- *Udělal válečný chirurg vůbec dobře, když tomuto člověku zachránil život?*
- *Cožpak je možné pochybovat o tom, že lékař má zachraňovat ohrožený život?*
- *V tomto případě ale pomohl zachovat život natolik strastiplný, že Johnny jeho tíži neunesl. Toto přece chirurg mohl a měl předvídat...*
- *Lékař přece není oprávněn posuzovat hodnotu něčího života!*
- *To nemá, ale zato má posuzovat poměr nákladů a rizik. V tomto případě zachránil život, o jehož smysluplnosti máme, upřímně řečeno, těžké pochybnosti, zatímco mohl s vynaložením týčž nákladů zachránit život někomu jinému, nebo dokonce i více lidem, jejichž prognóza by byla nadějnější. Navíc se dovídáme i o pohnutkách chirurga jednání. A ty právě v tomto případě nevzbuzují respekt, naopak.*
- *Možná, ale stalo se. Pak už je problém v něčem jiném. Třeba v tom, že v bezprostředním Johnnyho okolí se až na jednu výjimku nenašel nikdo, kdo měl vůli mu jeho osud ulehčit... atd.*

Tento pomyslný rozhovor je veden o tom, co je předmětem **etiky**, v daném případě **lékařské**. O etice se často soudí, že je souborem **nozem**, čili již hotových výpovědí o tom, **co má být**, tedy i o tom, co být nemá. Z rozhovoru vysvítá, že takovéto vodítko k dispozici není, že je oba rozmlouvající teprve hledají. A přesto se pohybují v oblasti etiky. Budiž nám tato situace příležitostí k pokusu o **předběžnou definici**:

Etika je úvaha resp. rozprava o tom, co má být.

Jak si měl počínat válečný chirurg? Jak si měl počínat ošetřující personál v nemocnici, kam byl Johnny „odložen“? Toto jsou legitimní otázky lékařské etiky, vztažené na popsání příběhu. Pokud si uchováme nezbytnou dávku pokory, smíme se snad ptát, jak si měl počínat nebožý Johnny. I když touto otázkou už opouštíme oblast etiky lékařské, zůstáváme stále na „etické půdě“.

Stejně znějící otázku „jak si počínat“ klade kromě etiky také **technologie**: jak postavit dům, upéci chléb, vést porod, svést ženu, vyloupit byt, čelit inflaci, vyhrát volby či válku atd. Na první pohled je zřejmé, že takovéto otázky nejsou součástí etické úvahy; jejich pohnutkou je zájem o dosažení cíle, který je tu pojat jako neproblematický samoúčel, ač by zasluhoval ověřit svou etickou oprávněnost, neboli odpověď na otázku, zda tento cíl je opravdu tím, co ve smyslu naší předběžné definice „má být“. Tato naléhavost není ve všech uvedených případech stejná. U zdárně vedeného porodu je jeho etická oprávněnost očividná, zatímco u úspěšného vyloupení bytu je neméně evidentní jeho etická neoprávněnost. Problematický je záměr, diktující otázky typu „jak vyhrát volby“. Ptá se takto politická strana demokratická, anebo totalitní?

Dosti o tom, aspoň zatím. Postačí, uvědomíme-li si rozdíl mezi **technikou (resp. technologií)**, které jde o provedení („know-how“), nikoli o cíl, protože ten je pojat jako cosi samozřejmého, a **etikou**, která nahlíží **nesamozřejmost technicky pojatého cíle** a poměřuje jej cílem vnímaným jako „vyšší“, jímž je **dobro o sobě**. Tedy takové dobro, které už nemusíme poměřovat a zdůvodňovat nějakým dobrem vyšším. Doplňme si proto naši **definici etiky**:

Etika je úvaha resp. rozprava o tom, co má být, motivovaná starostí o nejvyšší dobro.

Co je to „nejvyšší dobro“? Jsou lidé v tomto ohledu zajedno? Představují si je stejně např. katolický řeholník, člen rozpuštěné KGB, židovský osadník z Golanských vrchů nebo člen největší jihoafrické politické strany? Pravděpodobně nikoli. Představu nejvyššího dobra a vůbec čehokoli, co je poято jako cílová hodnota, spoluurčují **zájmy**. Proto je třeba umět odlišovat **ideologický pojem dobra** (ideologie vždy vyjadřuje nějaký zájem, který současně zastírá) od **filosofického** (který je, resp. má být, výslednicí zájmu jediného: **zájmu o poznání samo**).

Jde o rozlišení snadné? Nikoli. Proto je ona úvaha, již jsme nazvali etikou, ustavičným hledáním. Součástí tohoto hledání je i ustavičné očišťování našich myšlenek od vlivů a nánosů jiných zájmů resp. ideologií. A také ustavičné tříbení, které musí podstupovat **naivní** myšlení, aby se stalo **kritickým**.

Nepodobá se ona úvaha, diktovaná starostí o nejvyšší dobro, sisyfovské práci? Ze smyšleného rozhovoru o situaci nešťastného Johnnyho zřetelně vysvítá, že jde o úvahu, resp. rozpravu o tom, co by mělo být, motivovanou starostí o nejvyšší dobro, která měla ráz hledání, aniž by se opírala o předběžnou záruku úspěšného nalezení - a přesto nebyla nesmyslná. Naopak: absenci takovéto úvahy bychom pociťovali jako nenáležitou neúplnost. Lze si představit vpád ideologizovaného zájmu, kdyby se rozpravy účastnil onen válečný chirurg, pokud by hledání jen předstíral, ale ve skutečnosti by chtěl pouze dodatečně ospravedlnit motivaci svého někdejšího rozhodnutí. Doufejme, že by se v oné rozpravě podařilo tento ideologický vliv rozpoznat a od jeho rušivosti se distancovat.

Svou podstatou etika není souborem norem, i když se takové systémy norem („etické kodexy“) někdy etikou nazývají: např. etika stoická, konfuciánská, křesťanská, humanistická apod. Svou podstatou etika není ani naukou, i když mnozí autoři (Aristoteles, Spinoza, Kant, Spencer, Brentano, Bergson, Jonas aj.) napsali významné texty, které se nazývají „etikami“ a jsou traktovány jako nauky. Etika je svou nejpůvodnější podstatou **starostí a usilováním** z ní plynoucím. Kodexy a nauky jsou jen průběžnými (a zpravidla dílčími, tj. nikoli definitivními) výsledky tohoto usilování.

Řekli jsme si, že motivem onoho usilování je **starost o dobro**. A co když tato pohnutka, tedy i tato starost a úsilí **chybí**? To není tak neobvyklá situace. Existují tzv. **anetičtí jedinci**, u nichž porucha zrání osobnosti podmínila takový defekt vztahovosti (pudů, emotivity, empatie čili vcítění, autrokritičnosti aj.), že jsou k etickému rozměru lidského života nevnímaví. Vedle této individuální patologie však existuje i **patologie „kolektivní“**, která poznamenává celé **epochy**. Toho jsme byli svědky ve dvacátém století, „věku ideologií“, kdy pojem dobra byl určován především skupinovými zájmy. Koncem tohoto století dochází k rozkladu „velkých ideologií“, provázenému bujením všelijakých „malých“; vznikají i hnutí „antiideologická“, etice nenakloněná, protože jejich stoupenci neznají jinou než právě tu ideologickou. V naší zemi se po rozpadu komunistického režimu rozšířil individuální egoismus, který se halí právě do „antiideologické“ ideologie a akceptuje otázku „jak si počínat“ nikoli v etickém, ale pouze v technologickém smyslu. Ve jménu individuální svobody popírá jinou závaznost než tu individuálně zvolenou, čímž v tichosti nahrazuje svobodu svévolí. - Buď jak buď, kde chybí etické vědomí a jeho vnitřní reprezentace čili svědomí, zbývá jediná možnost: **probouzet je**.

Odkazy

Související články

*Další kapitoly z článku **PŘÍHODA, Petr.: Etika**:*

1. Místo úvodu aneb co je etika
2. Slova a jejich významy
3. Etika – morálka – právo
4. Psychologické předpoklady etického chování
5. Etika a (psycho)patologie
6. Etika a kultura
7. Zrod lékařské etiky
8. Čtvero základních principů lékařské etiky
9. Informovaný souhlas
10. Alokace

Zdroj

- PŘÍHODA, Petr. *Etika : Místo úvodu aneb co je etika* [online]. [cit. 2011-12-06]. <<http://www.lf2.cuni.cz/ustav-lekarske-etiky-a-humanitnich-zakladu-mediciny-2-lf-uk/etika>>.